

KOVÁCS SZABOLCS

Bányai László közvadászlói tevékenysége a kolozsvári népbíróságnál

Bevezető

Bányai László a 20. századi magyar baloldali mozgalmak egyik kulcsfontosságú szereplőjének tekinthető. Míg a két világháború közötti időszakban és a II. világháború alatt – illegális kommunistaként és MADOSZ¹ főtitkárként – egy viszonylag marginális szereplőnek számított (amennyiben a MADOSZ és a Kommunisták Romániai Pártja – a továbbiakban KRP – is a romániai belpolitika marginális szereplője volt),² addig 1945 után kulcsfontosságú szereplője volt a romániai magyarság szocialista Romániába történő integrációjának, és az 1950-es évek végéig a korszak politikai életében egy meghatározó személynek számított. Életútja és tevékenysége ennek ellenére jórészt fehér foltnak számít a történetírásban. Kiemelendő, hogy azok a keretek is jórészt feldolgozatlanok, melyekben tevékenységét kifejtette. Nem készült még átfogó munka a MADOSZ-ról, a kolozsvári népbíróságról, de az 1950 utáni tevékenységét keretek közé helyező romániai nemzetiségi oktatás és a román Történeti Intézet tevékenysége is teljességgel ismeretlen terepnek számít. Kizárólag a Magyar Népi Szövetségben kifejtett tevékenysége tekinthető bizonyos mértékig feldolgozottnak.³

- 1 A Magyar Dolgozók Szövetsége egy – jórészt – 1934–1938 között aktív romániai magyar baloldali mozgalom, mely eredetileg az Országos Magyar Párt ellenzékeként jött létre. Legfontosabb elnöke Kurkó Gyárfás, főtitkára Bányai László volt. Bár 1938-ban – a királydiktatúra bevezetését követően – hivatalosan felszámolták, hálózatai továbbra is megmaradtak.
- 2 Cristina Diac számításai szerint a KRP 1944 elején megközelítőleg 1500 tagot számlált (Diac, 2014. 268.). Itt ugyanakkor ki kell emelni, hogy ekkor már a népesebb kommunista hálózattal rendelkező észak-erdélyi, besszarábiai és dél-dobrudzsai területek nem tartoztak Románia fennhatósága alá. Az elcsatolt területek aktivistái az utódállamok kommunista szervezeteiben folytatták tevékenységüket (Diac, 2011. 190.). Egy 1933-as adat szerint a párt tagságának 69%-a tartozott ekkor valamely romániai nemzetiséghez (27% volt a magyar párttagok aránya – az adatokat közli: Novák, 2006. 66.). Még 1945 júliusában is az erdélyi párttagok 50,4%-a volt magyar identitású (Novák, 2006. 72.). Ez a nemzetiségi szerkezet és a román társadalomban hagyományosan jelenlévő oroszellenesség is hozzájárulhatott a kommunista mozgalom periferezálódásához.
- 3 Ugyanakkor ezek a munkák főként az 1944/45–1947 közötti időszakot ölelik fel (Kurkó Gyárfás el-távolítása, majd letartóztatása). Az 1952-ig terjedő időszak jobbára itt is fehér foltnak számít. Meglá-

Jelen tanulmányomban életútjának egy ilyen, jobbára ismeretlen szakaszát, a kolozsvári népbíróság köztárlójaként⁴ betöltött szerepét fogom feltérképezni a rendelkezésre álló források alapján. Bányai köztárlói funkciójának kiemelt jelentőségét abban látom, hogy 1945 után ível fel a pályája. Amellett, hogy 1944 októberében kinevezték az újjáalakult MADOSZ egyik alelnökévé⁵ (a másik az „észak-erdélyi” Balogh Edgár volt), a kolozsvári népbíróság köztárlói funkciója volt az első jelentős tisztség, melyet betöltött. Ugyanakkor az is említésre méltó, hogy ő volt az intézmény egyedüli magyar nemzetiségű köztárlója,⁶ de egyben az egyetlen, akinek nem volt jogi végzettsége sem.

Források terén Bányai köztárlói tevékenységéhez kapcsolódóan kizárólag elsődleges forrásokat tudtam felhasználni. Az itt felhasznált források elsősorban a három részre „szabdalt” Bányai hagyatékából származnak, kiemelten a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárából és a Csíki Székely Múzeumban őrzött, eddig rendezetlen iratanyagból. Ezt egészítették ki a kolozsvári Állami Levéltárban talált népbírósági pertöredékek és a korabeli sajtó, elsősorban az *Igazság* (a Román Kommunista Párt észak-erdélyi tartományi lapja) és a *Világosság* (a Magyar Népi Szövetség hivatalos sajtóorgánuma) tudósításai. Bányai elő életútjának rövid ismertetésénél jelentős mértékben emlékiratainak első és második kötetére, illetve a Ráday Levéltár anyagára hagyatkoztam.

Tanulmányomat három fő kérdés köré építem fel: Milyen ügyek kerültek Bányai köztárlói hivatala elé? Mi jellemezte a köztárlói tevékenységét, és milyen volt a visszhangja a magyar köztárló tevékenységének a korabeli és későbbi Romániában? A Bányai által megfogalmazott elemek hogyan integrálódtak a népbíróság által megfogalmazott általános diskurzusba?

tásom szerint Bányai politikai tevékenységének értékeléséhez kiemelt fontosságú lenne annak megvizsgálása, hogy hogyan viszonyult a szervezet élén lezajlott hatalomváltáshoz, illetve milyen szerepet töltött be az MNSZ (ön)felszámolásában. A Magyar Népi Szövetség Bányait is érintő munkáihoz kapcsolódóan lásd: Vincze 1999.; Nagy 2009.; Lipcsey 1998.; Lönhárt 2008.

- 4 A romániai népbírósági rendszerben a köztárló az ügyész (a korszak magyarországi terminológiájában használt „népügyész”) feladatkörét töltötte be. A szó eredete a román *acuzator public* kifejezés, ennek tükörfordítása a köztárló, melyet a kortárs romániai magyar sajtó is teljességgel magáévá tett. Ebből az okból kifolyólag én is az autentikusabb köztárló kifejezést használom tanulmányomban.
- 5 Bányai visszaemlékezése szerint 1944 végén személyesen Luka László – aki ekkor az RKP Központi Bizottságának tagja volt – utazott le Temesvárra közölni vele a kinevezését, melyet a pártvezetőség hozott meg (Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma, Kolozsvár). A hivatalos kinevezésekre mindenestre csak 1945 májusában, az MNSZ marosvásárhelyi ülésén került sor.
- 6 Amennyiben nem tekintjük a magyar anyanyelvű, de zsidó identitású Paul-Pollák Endre köztárlót.

Bányai László ifjúkora és politikai tevékenysége a két világháború között

A későbbi köztisztviselő Baumgarten László néven látta meg a napvilágot 1907. november 17-én, a Hunyad vármegyéhez tartozó Körösbányán. Apai ágon német (stájer) származású, ükapja, Baumgarten Sebestyén a 18. század végén költözött Nagyágra, ahol kincstári bányamester lett.⁷ Az első Baumgarten nagyági letelepedése valószínűleg az ottani aranybányászat kiépülésével magyarázható, mely egyben ausztriai németek letelepedésével járt együtt (1753-ban alapították meg az első római katolikus plébániát az addig jobbára románok által lakott és ortodox vidéken).⁸ A nagyági bányászat hanyatlását követően László nagyapja Szászvárosra költözött, ahol cipészként kereste kenyerét. Itt látta meg a napvilágot 1869-ben László apja, Baumgarten János is,⁹ aki jogi tanulmányainak elvégzése után ügyvédként helyezkedett el. László önbevallása szerint már egyáltalán nem bírta a német nyelvet, apja még egy keveset beszélt németül, míg nagyapja anyanyelvi szinten beszélt a magyar mellett.¹⁰ Édesanyja csíkszentkirályi székely családból származott, László anyai nagyapja cipésmester volt, aki az 1860-as években Kolozsváron nyitott műhelyt. Itt ismerkedett meg egymással a két fiatal, és 1906-ban összeházasodtak.¹¹

Úgy vélem, a Baumgarten család szocializációjára rányomta bélyegét az az etnikai kisebbségi lét, mely Körösbánya vidékén magyarként meghatározta őket.¹² Baumgarten János tökéletesen beszélt románul, és egyike volt annak a néhány magyar tisztviselőnek, aki – egy pár hónapos felfüggesztést követően – megtarthatta állását, majd 1921 tavaszán a gyulafehérvári törvényszékre nevezték ki tanácselnöknek.¹³ Úgy vélem, ez az örökség is szerepet játszott abban, hogy Bányai világszemléletéből teljességgel hiányzott a nacionalizmus már a két világháború közötti időszakban, és a romániai nemzetiségi kérdés egyedüli megoldhatóságát a román–magyar sorsközösség felvállalásában látta,¹⁴ a későbbiekben pedig fogékonnyá vált a szocializmus által hirdetett internacionalizmusra is.

7 Bányai 1978. 24.

8 Dr. P. Boros 1927. 76.

9 Bányai 1978. 24–25.

10 Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma, Kolozsvár.

11 Baumgarten János ekkor már háromgyerekes özvegy volt, első felesége, a mezőcsáni születésű Sebestyén Irma 1905-ben hunyt el. Lásd: Bányai 1978. 27–29.

12 A körösbányai járás települései közül mindössze a járásszékhelynek, Körösbányának volt jelentős magyar lakossága. Itt az 1890-es népszámlálás idején a lakosság 42%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Az 1900-as és 1910-es népszámlálások a lakosság jelentős növekedését mutatták ki (ez valószínűleg összhangban állt a vasút és egy fűrésztelep megnyitásával), a betelepülések eredményeként a magyar lakosság elérte az 58%-os abszolút többséget. A trianoni békeszerződés azonban a magyar lakosság fokozatos elvándorlását okozta, 1930-ban már csak 23% volt magyar nemzetiségű. Varga 2002. 35.

13 Bányai 1978. 92.

14 Lásd például: Bányai, 1938. Ez a leghangsúlyosabb elem a köztisztviselőként megtartott vádbeszédeiben is, mint arra a későbbiekben kitérek.

A rövid aradi, kolozsvári, csíkszeredai, nagyszebeni és kalocsai kitérőt követően Gyulafehérváron végezte el az iskoláit, majd gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök által biztosított ösztöndíjból Grenoble-ba és Párizsba ment külföldi tanulmányútra. Ez az 1927–1928 közötti időszak sorsfordító az életében, amennyiben különféle impulzusok révén – a Francia Kommunista Párt kiáltványainak olvasása, Eisenstein *Patyomkin páncélos* című filmjének megtekintése, illetve az Ilja Ehrenburggal való párizsi kávézgatásnak köszönhetően¹⁵ – az addig mélyen katolikus fiatalember világszemlélete a baloldali eszmék irányába mozdult el. Ez a világszemléletben bekövetkezett változás nyomon követhető az ifjú Baumgarten László irodalmi ízlésének átalakulásában is: míg az 1920-as évek első felében olvasmányait jobbra a két világháború közötti magyarországi katolikus megújulás vezéralakjainak munkái dominálták – főként Tóth Tihamér és Sík Sándor¹⁶ – addig 1928-at követően már az írásaiban szocialista elemeket is felvonultató André Gide-t tekintette irányadónak.¹⁷

1928-as hazatérte után az Országos Magyar Párt egyik vezetőjének, Gyárfás Elemérnek¹⁸ a gyermekeit tanította francia nyelvre a Dicsőszentmárton melletti Borzáson. Ez a rövid időszak hintette el a két személy között a viszály csíráját, mint Bányai fogalmaz emlékiataiban: „*nézeteim Gyárfáséival mind jobban súrlódtak. Ő is járt Franciaországban, de az első világháború előtt, s a konzervatív, vaskalapos körökkel volt kapcsolatban.*”¹⁹ Bányai kifejezetten Gyárfás intrikjának tudta be, hogy Majláth püspök 1930-ban a csíkszeredai Római Katolikus Gimnáziumba helyezte francia tanárnak, melyet ő mintegy száműzetésnek tekintett.

Baumgarten László 1933-ban került kapcsolatba a kommunista mozgalommal Csíkszeredában előbb unokatestvére, Mayer László, majd Berkovics Bertalan megyei titkár²⁰ révén. 1933-ban konspiratív találkozóra utazott Brassóba, de itt letartóztatta a helyi Siguranța. A csíkszeredai törvényszéken lefolytatott perben ugyan felmentették,²¹ de a csíkszeredai gimnázium igazgatójának, Papp Jánosnak a közbenjárására kirúgták állásából.²² 1934-től a MADOSZ vezetőségi tagja, majd titkára lett Kolozsváron, ugyanebben az évben megnősült, Gerő Margit francia nyelv- és irodalomszakos tanárt véve feleségül,

15 Bányai 1980. 29–34.

16 Bányai 1978. 66. és 111.

17 Bányai 1980. 55.

18 1884. augusztus 27-én született a Kis-Küküllő megyei Borzáson, végzettségét tekintve jogász volt. 1921-től vett részt az Országos Magyar Párt tevékenységében, ahol az Elnöki Tanács tagja volt, majd 1926-tól szenátor Csík megye képviselőjeként. 1941–1944 között a Magyar Népközösség elnöke volt (a magyar felségterületre átköltözött gróf Bánffy Miklóst váltotta). A háború után vizsgálatot indítottak ellene háborús bűnösség vádjával, bíróság elé állítását 1945. október 4-én bekövetkezett halála akadályozta meg.

19 Bányai 1980. 47.

20 Munkácsolaldból származott, nyomdászként dolgozott. Zsidó származása miatt 1941 után munkaszolgálatra hívták be és a keleti fronton vesztette életét. Bányai 1980. 119–124.

21 ANIC. Fond–96. Vol. IV. Ítélet Baumgarten László ügyében, 1933.

22 RL. C/188. IV. Bányai László levelezése: Papp János levele Majláth Gusztáv Károly püspökhöz a letartóztatott Bányai László ügyében. Csíkszereda, 1933. október 6. és Bányai felfüggesztését elrendelő gyulafehérvári római katolikus igazgatótanács táviratának szövege (d.n.).

akivel együtt belépett a Kommunisták Romániai Pártjába, majd illegális pártszemináriumokon vett részt. 1940-ben, a II. bécsi döntést követően elhagyta Kolozsvárt,²³ majd 1940–1942 között Brassóban, 1942-től pedig egészen 1944 októberéig Temesváron volt vezető illegális pártaktivista, itt érte a szovjet csapatok bevonulása.²⁴

A kolozsvári népbíróság közvádlójaként

Már 1944. augusztus 23-át, Románia átállását követő napokban felmerült a háború alatt elkövetett bűncselekményekben felelős személyek elítélésének szándéka a hatalomra került politikai szervezetek részéről, ebben a témakörben konkrét programot a Iuliu Maniu és Ion Mihalache vezette Nemzeti Parasztpárt fogalmazott meg először. A háborús bűnösök feletti ítélezés gyakorlati megszervezését azonban megakadályozta a kibontakozó belpolitikai harc, és nem történt konkrét előrelépés a baloldali pártok (elsősorban a Román Kommunista Párt) által dominált első Groza-kormány 1945. március 6-i kinevezéséig.²⁵ A népbírósági intézményrendszer felállítására keretet biztosító törvényt 1945. április 23-án publikálták a *Monitorul Oficial*-ban.²⁶

Arra sajnálatos módon még nem találtam választ, hogy Bányai hogyan került a népbírósági intézményrendszerhez, feltételezésem szerint ebben két elem játszhatott szerepet: az intézményrendszer felállításával megbízott Avram Bunaciu²⁷ igazságügyi állam-

23 Bár a maga részéről helytelenítette Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását, Brassóba, majd Temesvárra való átköltözése hivatalos pártutasításra történt (Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma, Kolozsvár). Az erdélyi kommunisták részéről általános jellegű állásfoglalás volt a Románia területi integritása melletti kiállás. A Kolozsváron famunkásként dolgozó aktivista, Józsa Béla például tüntetéseket próbált szervezni a bevonuló magyar adminisztráció ellen, de tevékenysége nem sok sikerrel járt (Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal, Kisebbségkutató Intézet Arhívuma, Kolozsvár – Józsa személyes sorsát illetően megemlíteném, hogy 1943-ban a Vkf 2. börtönében halt meg tisztázatlan körülmények között.). Fontos kiemelni, hogy az elcsatolás elleni tiltakozás nem az egyének saját döntése volt. 1940-ben a párt káderosztályának vezetője, Iosif Chișinevski utasításba adta az erdélyi párttagoknak az ország területi integritása melletti kiállást. Ebben a kérdésben azonban nem volt egyöntetű álláspont a pártvezetésen belül sem. A magyar származású főtitkár, Fóris István (Ștefan Foriș) körül tömörülő Központi Bizottság rövidesen a kiadott utasítás módosítására kötelezte Chișinevskit, melynek értelmében hivatalos állásfoglalásként egy – ideiglenesen – önálló Erdély létrehozásának szükségességét határozták meg. Diac 2011. 127–129.

24 Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma. Kolozsvár.

25 Ioanid 2006. 30–31.

26 Legea 1945/312 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război.

27 Bunaciu az Arad vármegyei Garbán született. Jogi tanulmányainak elvégzése után Kolozsváron kezdett ügyvédként dolgozni, itt lett Szociáldemokrata Párt-tag. 1940 körül vált a kommunista mozgalom szimpatizánsává, a háború után igazságügyi államtitkárrá nevezték ki, majd Lucrețiu Pătrășcanu igazságügy-miniszter őt bízta meg a népbírósági intézményrendszer megszervezésével. Pătrășcanu eltávolítása után ő vette át a miniszteri tisztséget, majd ő volt a vád egyik koronatanúja az egykori

titkárhoz fűződő személyes barátsága még a háború alatti időszakból, és MNSZ alelnöki tisztsége, mely azt a benyomást kelthette, hogy a magyar kisebbségnek is van hivatalos képviselője a népbírói ítéletekben. Ami bizonyos, hogy Bányai már egy, a temesvári MADOSZ 1944. október 1-i házavató ünnepsége alkalmából elmondott beszédében a háborús bűnösök elítélését nevezte meg a jövő legfontosabb feladatának.²⁸ Később cikket jelentetett meg a *Népi Egységben*,²⁹ melyben Gyárfás Elemért a „fasiszmus élő szimbólumának” nevezte, szorgalmazva elítélését.

1945. március 7-én a *Népi Egység*-ben négy oldalas cikket jelentetett meg a háborús bűnösök elítélésére buzdítva. Ebben örömet fejez ki, hogy „megindult a fasiszta és fasisztabarát maradványok könyörtelen kiséprése a hivatalokból, üzemekből, hadseregből egyaránt.” Kiemeli azonban, hogy a dél-erdélyi magyar közvéleménynek is el kell határolnia magát a saját háborús bűnöseitől, a „demokrata népi egység” fogalma, melyet a MADOSZ hirdetett meg, nem terjedhet ki rájuk. Kiemeli, hogy kisebbségi voltuk ellenére a dél-erdélyi magyar háborús bűnösök legalább annyira felelősek a háborús bűncselekményekért, mint a román „fasiszták”, mert bár „nem állt karhatalom a rendelkezésükre”, de újságban, szószékről ugyanúgy uszítottak a „bolsevizmus elleni keresztes háborúra.” Ebben a tekintetben külön kitér egy néven nem nevezett zsidó-keleti magyar papra, akinek a *Déli Hírlap*-ban cikke jelent meg a „zsidó-bolsevik világalom” veszélyéről, és Gyárfás Elemérre, aki a Magyar Népközösség vezetőjeként hivatalos közleményben szólította fel a magyar katonaköteleseket, hogy „engedelmesen vonuljanak a hitleri vágóhídra”, és még Magyarország német megszállása után is kapcsolatot tartott fenn a mindenkori magyar kormányokkal. A Gyárfáshoz hasonló háborús bűnösök elítélését a megalakítandó népbírói feladatának nevezte, majd felhívással fordult a magyar lakosokhoz: „Vessük ki a sorainkból, leplezzük le helységünként, nyilvános gyűléseken, sajtóban a reakciós elemeket! Tisztítsuk meg tőlük magyar intézményeinket! Tanáraink, tanítóink, papjaink közül ne maradjon egy sem a helyén, aki fasiszta, sovinizta lélekmérgezést folytat!” Kiemelendő azonban, hogy cikkében Bányai nem tett különbséget a román és zsidó polgári lakosság, valamint a magyar polgári lakosság ellen elkövetett háborús bűnök között: „Tapsoltak Horthy és Szálasi rémuralmának? Fizessünk meg nekik Józsa Béláért! Behódoltak a Vaszgárda és Antonescu diktatúrájának? Fizessünk meg nekik Szabó Árpádért! Összejátszanak a román reakcióval? Fizessünk meg nekik Szárazajtáért, Földvárért, a munkatáborokért, Majláthfalváért!”³⁰ Ennek ellenére – mint a későbbiekben látni fogjuk – a kolozsvári népbírói nem vonja saját hatáskörébe az 1944 őszén elkövetett magyarellenes atro-

felettese ellen lefolytatott koncepciói eljárásban. Giugariu 1996. 60–62. A koncepcióépítés sajátossága, hogy Bunaciu nacionalizmussal vádolta meg Pătrășcanut, mely – a vád szerint – a dél-erdélyi román háborús bűnösök ügyeinek elsikkadását eredményezte, egyben azt állítva, hogy szabotálta a bukaresti népbírói tevékenységének „kiterjedését.” Holott ezekért a vádakért – a népbírói munka érdemleges megszervezőjeként – éppen őt lehetett volna felelősségre vonni).

28 PIL. 923. Fond. f. 2. A temesvári MADOSZ házavató ünnepsége október 1-jén.

29 A Magyar Népi Szövetséghez kötődő sajtóorgánum, mely előbb Brassóban, majd 1946-tól Sepsiszentgyörgyön jelent meg.

30 Bányai László: Ki a sorainkból a háborús bűnösökkel! *Népi Egység*. 1945. március 7. 1–4.

citások felelőseinek ügyét, a Maniu-gárda parancsnokainak ügyében is a brassói hadbíróóság hozott – meglehetősen enyhe – ítéleteket. Valószínűsíthetően ez az elem is szerepet játszott abban, hogy Bányai időközben visszavonult közvádlói tevékenységétől, majd az MNSZ vezetősége súlyos kritikával illette a népbíróóság tevékenységét.

A kolozsvári népbíróóságot 1945. június 23-án állították fel Lucrețiu Pătrășcanu rendelete alapján, ennek megfelelően a nyomozati munka lefolytatására, és a bírósági ítélkezés megszervezésére öt közvádlói kabinetet állítottak fel, ezek közül az egyik vezetésével Bányai Lászlót bízta meg Avram Bunaciu.³¹ A népbíróósági törvény értelmében a közvádlók széles mozgáskörrel rendelkeztek, amennyiben nyomozati munkájuk során egyrészt utasíthatták a teljes rendvédelmi apparátust, és a bíróság elé utaláson kívül elrendelheték a vádlott foglalkozástól való eltiltását vagy akár internálását is.³² Ez utóbbi büntetésformát Bányai is alkalmazta legalább egy esetben.³³ A népbíróósági ítélkezést komoly nyomozati munka előzte meg, melyet személyesen Avram Bunaciu koordinált. Ez az 1945 júniusa és szeptembere közötti időszak a helyszíni szemléket és a népbíróósághoz beérkező feljelentések feldolgozását, az ügyek kivizsgálását foglalta magában. A közvádlók a nyomozást előbb Erdély középső zónáiban – kiemelten Kolozsvár környékén és a Szilágyságban – kezdték meg, majd a bihari és szatmári területeken folytatták, és a Székelyföldön fejezték be.³⁴

Bár a Bányai-kabinet iratainak sajnálatos módon csak töredéke maradt meg a kolozsvári levéltárban, megállapítható, hogy a nyomozati munka során két ügye tekinthető kiemeltnek. Egyrészt Bányai kezdte el a nagysármási nyomozati munkát.³⁵ Az ügy fontosságát mutatja, hogy a tömegsír 1945. február 21-én történő exhumálására Bányai mellett maga Bunaciu is kiutazott. A tömegsírt a – jobbára elmenekült – gárdisták családtagjaival ásatták ki, és a két település teljes lakosságát kivezényelték annak megtekintésére.³⁶

31 A népbíróósági törvényrendelet értelmében a közvádlóknak nem volt kötelező jogi végzettséggel rendelkezniük. Mocanu 2005. 21–22.

32 A kolozsvári közvádlói munka megértéséhez nagy segítséget jelentett a Grigore Râpeanu közvádlói kabinetje előtt keletkezett dokumentumok áttanulmányozása: RNLt KM., Fondul Tribunalul Poporului [Népbíróóság fond]. Dos.6/1945 és Dos.6/1946. Határozatok az egyes letartóztatottak ügyeiben.

33 1945. augusztus 7-én elrendelte Vincze Anna, gyergyótölgyesi születésű, Kolozsváron élő munkásnő meghatározatlan időre történő internálását, arra hivatkozva, hogy a háború alatt a magyar rendőrség besúgója volt. RNLt KMH. Dos.6/1945. Bányai rendelete Vincze Anna ügyében.

34 RNLt KMH. Dos. 21/1946. A népbíróóság nyomozati munkájának adminisztratív iratai.

35 Az 1944. szeptember 9-én a Romániától négy napja visszafoglalt településen a 2. páncélososztály katonái és a 21. zilahi csendőrszázalój a helyi nemzeti gárda tagjainak segítségével összegyűjtötte Kis- és Nagysármás 126 zsidó lakosát, akiket egy rögtönzött gettóba zártak, majd a szeptember 15-ről 16-ra virradó éjjelen Pusztakamarás határában legéppuskázták mindannyiukat. A háború után legkevesebb három háborús bűnpert lefolytattak a tömeggyilkosság ügyében, ebből egyet Kolozsváron (a népbíróósági eljárás 1946-ban), egyet Bukarestben (1951–1952 között), illetve egyet a budapesti népbíróóság előtt (1947–1948 között). Ez utóbbiban öt halálos ítélet született, ebből hármat biztosan végrehajtottak). A perek iratanyagának feldolgozása még várat magára.

36 Id. Sütő András visszaemlékezése. Erdélyi 2004. 34–41.

A két közvádoló meglepetten tapasztalta, hogy míg a helyi magyar lakosság jobbra elzárkózott a felelősség elismerésétől, és csak nagyon mérsékelten működött közre a nyomozati munkában, addig a román lakosság egy része kifejezetten tiltakozott a tömegmészárlás körülményeinek kivizsgálása ellen, követelve, hogy a népbíróság inkább a környékbeli románság sérelmeivel foglalkozzon.³⁷ Bányai rendelkezésére legkevesebb nyolc helyi lakost vettek őrizetbe a gyilkosságban való közreműködés vádjával, de közülük hét személyt szabadlábra helyeztek.³⁸ Végül csak Pánczél János³⁹ mezősámsondi lakost, korábbi csendőrt ítélte a népbíróság 20 évi kényszermunkára, mert bebizonyosodott, hogy a vádlott jelen volt a zsidók kísérésénél, ha a gyilkosságokban való részvétele nem nyert bizonyítást. Bár távollétükben halálra ítélték néhány csendőrtisztet is, ezeket az ítéleteket soha nem hajtották végre.⁴⁰ A nagysármási vádlottak ügyének aktív bírósági szakasza azonban már Bányai közreműködése nélkül zajlott, az eljárást 1946 elején Grigore Râpeanu vette át tőle.

Bányai kiemelt szerepet játszott a „fasiszta” újságírók ügyét megelőző nyomozati munkában és a per letárgyalásában is.⁴¹ A pert megelőző nyomozati munka során Gáll Ernőt⁴² kérte fel az 1940–1944 közötti időszak sajtójának átnézésére és a bűnösök kiemelésére, de ő nem vállalta ezt a munkát.⁴³ A per során 28 vádlottat állították bíróság elé, közülük nemzetiség szerint 11 szász (három észak-erdélyi), 10 magyar és 7 román volt (közülük azonban csak nyolc fő állt a bíróság előtt). Az ítéletben egy főt mentettek fel, három fő ügyét pedig a bíróság elkülönítette, a többi vádlottat 8-tól 20 évig terjedő kényszermunkára ítélték.⁴⁴ Az ítélet súlyos kritikát váltott ki a korabeli romániai közvéleményből, mely főként a nagyváradi Árvay Árpád és a nagyszebeni Gligor Popa újságírók elítélése körül bontakozott ki. Árvayt, az *Estilap* tulajdonosát és főszerkesztőjét annak ellenére ítélte a bíróság 10 év kényszermunkára, hogy Tildy Zoltán köztársasági elnök levélben járt közben érte, és – később szintén elítélt – Rajnay-Reiner Károly, Bihar megyei főispán igazolta az ellenálláshoz való kötődését, amelyért megfigyelte a Gestapo.⁴⁵ Gligor Popa, a Țara napilap főszerkesztője azért kapott 10 év kényszermunkát, mert cikkeiben „*uszított a Szovjetunió ellen*”, de azokat az enyhítő

37 Vatra 1981. 5.

38 RNLt KMH, Fondul Tribunalul Poporului. Dos. 12/1946. 1-23. Masacrul de la Sârmașu [a nagysármási vérengzés]

39 Elítélésekor 28 éves volt, és Mezősámsondon volt molnár. 1943-ban a zilahi csendőriskola növendéke lett, 1944 szeptemberében alakulatával a magyar megszállás alá került Kissármásra vezényelték, ahol a földgázkitermelő őrzésében vett részt. A nagy- és kissármási zsidók összegyűjtésében játszott esetleges szerepét tagadta.

40 RNLt KMH. Fondul Tribunalul Poporului. Dos. 22/1946. 365. A népbíróság határozata a 9. csoport perében. 1946. június 28.

41 Az 5. csoport pereként letárgyalt ügyben 1946. április 21-én hirdettek ítéletet. Igazság. 1946. április 22.

42 Nagyváradi születésű kommunista párttag, szociológus és újságíró. 1957-től 1984-ig a *Korunk* főszerkesztője.

43 Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel. Kisebbségkutató Intézet Archívuma, Kolozsvár.

44 RNLt KMH. Fondul Tribunalul Poporului. Dos. 22/1946. 163-165. A népbíróság határozata az 5. csoport perében.

45 Somogyi Zsolt: Egyik fa siszta menti a másikat. In: Igazság, 1946. április 13. 4-5. o. Jellemző a kom-

körülményeket, miszerint kritikus hangvételű cikkeket jelentetett meg a nemzetiszocialista Németországgal szemben is, illetve egy 1943-as kommunista-pert követően visszautasította az ítélet közzétételét a lapjában, a bíróság nem vette figyelembe. Popa utolsó szó jogán elmondott beszédét a hallgatóság tüntetőleg megtapsolta.⁴⁶

Bár a saját ügyei nem tekinthetők pozitív kimenetelűeknek, fontos kitérni rá, hogy több magyar értelmiségi is neki köszönhetően menekült meg a meghurcoltatástól. A népbíróság egyik közvádolója, Alexandru Bohățel Pătrășcanu igazságügyminiszternek küldött memorandumában nehezményezte, hogy Bányai „*elsősorban nem közvádloként, hanem MNSZ alelnökként viselkedik, magyar fasisztákat mentve*”, másrészt elhanyagolja a románellenes atrocitások ügyeinek kivizsgálását. A feltárt források alapján neki köszönhetően került szabadlábra a kolozsvári egyetem „fasiszta magatartásért” letartóztatott tanárai közül Gyergyai Árpád és Mórítz Dénes, valamint Kemény Béla pusztakamarási földbirtokos,⁴⁷ de megkísérelte gr. Bethlen Béla, Észak-Erdély korábbi kormánybiztosának szabadlábra helyezését is elérni, ez utóbbi esetben azonban az ő közbenjárása sem volt elég.⁴⁸ Az is tény ugyanakkor, hogy a Bányaival kirobban konfliktust követően Bohățelt elmozdították közvádlóti tisztségéből, Simion Pop bukaresti ügyésszel helyettesítve. Az elbocsátás hivatalos indoka az volt, hogy az 1940–1942 között Kolozsváron praktizáló ügyvéd 1942-től a román megszállás alatt álló Transznisztriai Kormányzóság egyik jogi tanácsadója volt.⁴⁹

Bányai népbírósághoz kapcsolódó tevékenysége kapcsán érdemes kitérni arra is, hogy 1945 októberében ő utazott Bunaciu (aki maga is folyékonyan beszélt magyarul) társaságában Budapestre 234 magyar állampolgárságú vagy Magyarországra menekült háborús bűnös kiadatását kieszközölni. A Farkas Mihály által vezetett tárgyalódelegációval bár mindössze két személy kiadatásában sikerült megállapodni, 1945. október 17-én megkötötték a magyar–román kiadatási megállapodást, mely az ezirányú megkeresések tárgyalási alapjává vált a későbbiekben.⁵⁰ 1945 decemberében az *Igazság* beszámolt róla, hogy Bányai Lászlónak és Avram Bunaciunak a Farkas Mihállyal folytatott budapesti tárgyalásai eredményre vezettek, amennyiben rövidesen várható Rajnay-Reiner Károly ny. á. vezérőrnagy, dr. Paksy-Kiss Tibor csendőrezredes és dr. Péterffy Jenő csendőrezredes kiadatása Románia részére.⁵¹ Ennek ellenére az 1946-os

munista sajtó által képviselt elfogult retorikára, hogy a Rajnay tanúvallomását is magába foglaló cikket *Egyik fasiszta menti a másikat* címmel jelentették meg.

46 Sz. n. *Igazság* 1946. április 15. 6.

47 Molnár Gusztáv interjúja Balogh Edgárral. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma.

48 Bethlen Bélát bár felmentették az ellene felhozott legsúlyosabb vádak alól, arra hivatkozva ítélték 5 év kényszermunkára, hogy főispánként és észak-erdélyi kormánybiztosként nem akadályozta meg a „fasiszta” törvények gyakorlatba ültetését. RNLt KMH, Fondul Tribunalul Poporului. Dos. 22/1946. 177–178. A népbíróság határozata a 6. csoport perében.

49 Mocanu 2005. 21–27.

50 MNL OL. Küm-Tük Románia. XIX-j-1-k. 239. tétel. 50. doboz. 71.113/1945. Háborús bűnösökre vonatkozó román–magyar megállapodás. 1945. október 17.

51 Péterffy az újság tudósítása szerint – kiadatását megakadályozandó – öngyilkosságot követett el

év folyamán csak Rajnay kiadatása történt meg,⁵² Paksy-Kiss Tibort, a kolozsvári IX. csendőrkerület egykori parancsnokát a budapesti népbíróság ítélte el 15 év börtönre.⁵³

Bányai vádbeszédei

„Ezek a gatzettek éles ellenségeskedés légkörét teremtették meg a két nép között, s ezt a légkört használta ki ügyesen a hitleri klikk, egyengetve az utat, hogy mindkét országot az öngyilkos szovjetellenes háborúba ránthassa.”⁵⁴

Népbíróági tevékenysége során Bányai László – források által igazolhatóan – két vádbeszédet tartott.⁵⁵ Az első az észak-erdélyi románellenes tömeggyilkosságok perében hangzott el 1946. március 16-án, míg a második a „fasiszta újságírók” perében április 15-én. A két vádbeszéd hűen tükrözi a köztudó és MNSZ-alelnök politikai gondolkodását a jelzett időszakban. Bányai vádbeszédeinek egyedi voltát két elemben látom: a köztudó közül kizárólag ő hangsúlyozza ki Románia területi integritásának fontosságát (ez az MNSZ vezetőségének hivatalos állásfoglalásaként is értelmezhető), másrészt az ő vádbeszédeiben jelentkezik a leghangsúlyosabban a németek kollektív felelősségének elve – mint arra a főszövegben is kitérek.

A Bányai-vádbeszédek kontextusba helyezéséhez célszerű röviden ismertetni a népbíróági ítélezést jellemző általános diskurzust. A népbíróági perek vádiratai és az elhangzó vádbeszédek a háborús bűnösség kérdéskörét egyaránt az osztályharc szemszögéből közelítették meg. Ez tükröződik a fasizmus mint ideológia körülhatárolásában, valamint az egyes bűncselekmények eszmei felelőseinek tekintett nagybirtokos réteg megnevezésében. Petre Grozdea az első csoportos perben elhangzott beszédében a fasizmust⁵⁶ az uralkodó osztály nézeteként azonosította. Okfejtését tovább folytatva kijelentette, hogy a nemzetek közti ellentétet és a sovinizmust kifejezetten az uralkodó rétegek tartották életben úgy a magyar, mint a román oldalon, sőt – felvetése szerint – osztályérdekeik fenntartása végett a két ország uralkodó rétege időnként még kooperált is egymással (ennek alátámasztására azzal érvelt, hogy „1918-ban

a Katpol vizsgálati fogságában (Igazság, 1945. december 23.). Más források szerint vallatás közben agyonverték. Szakály 2005.

52 MNL OL. Küm-Tük. XIX-j-1-k. Románia. 46. tétel 10. doboz. 1065/1946. Gyárfás László jelentése a Magyar Külügyminisztérium Sajtóosztályának. 1946. április 10.

53 Kovács 2008. 329.

54 RL. C/188. III. Bányai Lászlónak a kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az első csoport perében. 1.

55 Az Igazság tudósítása szerint volt egy harmadik is a 4. csoport perében, ennek szövege azonban nem maradt fenn. Igazság. 1946. április 6.

56 A köztudó közül sem vádbeszédekben, sem vádirataikban nem tesznek különbséget fasizmus és nácizmus között.

(sic!) a magyar grófok hívták segítségül a román hadsereget a munkáskormány ellen.”⁵⁷ A közzétett vádbeszédekben a későbbiekben is hangsúlyosnak bizonyult ez a motívum, mely szerint a fasiszta ideológia tulajdonképpen áthidalja a nemzetiségi ellentétet a „magyar grófok és román urak között”, mert „amikor az osztályérdekek vannak előtérben, akkor eltűnnek a nemzetiségi ellentétek.”⁵⁸ Ennek a tendenciának a mozgatórugója – a népbírói vádiratok szerint –, hogy a nagybirtokos-feudális rendszerek a szociális és a gazdasági problémákról, valamint a munkásréteg elnyomásáról való „figyelemelterelésként” a sovinizmust teszik meg a „nép ópiumának.” Az első csoportos per vádirata szerint kifejezetten ezzel magyarázható a Horthy-korszak Magyarországának revizionista politikája.⁵⁹

A fent felvázolt általános diskurzussal összhangban történt meg a Horthy-rendszer és ezáltal az észak-erdélyi magyar adminisztráció ideológiai körülhatárolása is. Az első csoportos per vádirata kiemeli, hogy a hitleri Németország első számú követője a „nagybirtokos feudális” Magyarország volt, melyet következetesen fasiszta rendszerként interpretálnak.⁶⁰ Paul-Pollák Endre közzétett egyenesen rámutat a „horthyzmus” és a hitlerizmus vérrokonságára, megkockáztatva azt a kijelentést is, hogy a „horthy-fasizmus” már akkor virágzott, amikor még Mussolini fasiszta Olaszországa sem létezett.⁶¹

Az ideológiai körülhatárolást követően célszerű rátérni annak vizsgálatára, hogy a közzétett vádbeszédek milyen érvrendszerrel támasztották alá a népbírói ítéletesség jogosságát. Meglátásom szerint ebben a retorikában két elem dominált: az együttélő nemzetiségek közötti béke megteremtése és biztosítása,⁶² illetve a bűnösök „kiemelése” a társadalomból. Ez utóbbihoz kapcsolódóan viszont már megjelenik az ellenségkép felvetése is, amennyiben a közzétett vádbeszédek többször is elhangzik, hogy a „fasiszta maradványok” még veszélyt jelentenek a „demokratikus kiépülésre”, valamint a „fasiszta és reakciós elemek” újabb „világpusztulás” előidézésére készülnek, ezért a bíróság – lehetőleg – szigorú ítéletének elrettentésként kellene szolgálnia.⁶³

Bányai vádbeszédekének fontos eleme, hogy több ízben is kitér a bécsi döntés jogtalanságára, káros hatásaira, kiemelve a Horthy-korszak irredentizmusának káros szerepét, melynek a két világháború közti romániai magyar politikai elit is a szolgálatába szegődött. Végül kijelentette, hogy kizárólag a fasiszta maradványok felszámolásával valósítható meg az ország demokratikus újjáépítése és a nemzetek közti harmónikus együttműködés. A bécsi döntés jogtalanságának hangsúlyozása részéről nemcsak egy következetes álláspont fenntartása, hanem Bányai politikai funk-

57 Igazság. 1946. március 16.

58 Uo.

59 RNLT KMH. Fondul Tribunalul Poporului. Dos. 22/1946. 8. A népbíróság határozata az első csoport perében. 1946. március 12.

60 Igazság. 1946. március 26.

61 Igazság. 1946. április 15.

62 Igazság. 1946. március 12. Az 1. per közzétett vádbeszédek.

63 Igazság. 1946. március 11. Bukarestben ezt az érvrendszert használták fel a történelmi pártok besározására is, megteremtve az átmenetet a fasizmus és a „reakciós körök” között.

cióját tekintve akár egy hivatalos álasfoglalásként is értékelhető az MNSZ részéről az Erdélyt érintő területi vitában.⁶⁴

Fontos eleme a beszédeknek az erdélyi nemzetiségek harmonikus együttélésének hangsúlyozása. Egyes közvadlók, mint Ghiran Morariu és Petre Grozdea vádbeszédekben kihangsúlyozzák, hogy a fasizmus áthidalja a nemzetiségi ellentéteket, amennyiben a magyar és román reakciós körök („*a román bojárok és magyar urak*”) időnként még kooperálnak is egymással céljaik elérése érdekében, miközben a néptömegek elvakítására a sovinizmust teszik meg vezető eszmerendszerré. Bányai is magáévá teszi ezt az érvelést, sőt az okfejtést tovább folytatva kiemeli, hogy az erdélyi román és zsidó lakossággal szembeni atrocitások legfőbb magyarázata a Horthy-rendszer „*legállatiasabb fajgyűlöletre épülő*” jellege, mely megmérgezte a magyar nép egyes rétegeinek tudatát. A bíróság előtt álló vádlottak ennek a szélsőséges politikának lettek az eszközei, tetteikkel pedig uraikat szolgálták.⁶⁵

Érdekes részlete az 5. csoport perében elhangzó vádbeszédének, hogy már ekkor megjelenik benne a római katolikus egyház – ekkor még burkolt – kritikája: kiemeli a kelet-közép-európai országok katolikus egyházi szervezeteinek gyakori kollaborációját a „hitlerista” szervezetekkel. Erdély viszonylatában a katolikus egyházhoz kötődő nagyváradi *Erdélyi Lapok*-ra tér ki, melynek szerkesztője, Jávor Béla (aki maga is a vádlottak padján ült), a Nyilaskeresztes Párt aktív tagja volt.⁶⁶

Bányai kihangsúlyozta, hogy a népbíróság nem magyarok és románok felett mond ítéletet, hanem a fasizmus felett, és „*a nép széles tömegei, kik maguk is áldozatai voltak a fasiszta háborúnak im elszakadnak e gonosztevőktől, megtagadják őket.*”⁶⁷ Ez az érvelés tükrözi a kollektív felelősség elvének elvetését a magyar és a román nemzetiségű vádlottak esetében. Ugyanakkor Bányai az 5. per során elhangzott vádbeszédében teljesen másként fogalmaz az erdélyi szász vádlottakkal kapcsolatban. Ebben a perben a német vádlottak különösen magas száma (11 fő) miatt kitér rá, hogy a „*szászok és svábok voltak az elsők Erdélyben akik a hazug fajelméletet átvették.*”⁶⁸

A romániai németek kollektív felelősségének alátámasztására Erdély történelmének osztályharcos szemléletű interpretációját hozza fel érvként. Véleménye szerint a szász és sváb lakosság gazdasági és kulturális felsőbbrendűsége Erdély története során vitathatatlan, de ennek egyetlen oka az a tény, hogy megtelepedésüktől kezdve más népek kizsákmányolásából, és a „külső” hatalmak támogatásából éltek. Bányai érvelése szerint évszázadokon keresztül a reakció erdélyi képviselői voltak: előbb a Habsburgokat szolgálták ki, majd a pángermán eszmék szolgálatába állottak. Az Osztrák-Magyar

64 A korabeli magyarság részéről megjelent a vád a szervezettel szemben, hogy „*eladta a románoknak Erdélyt.*” Domokos Pál Péter 1989-ben Rendületlenül címmel megjelent munkájában személyesen is kiemeli Bányait mint a nemzetárulás mintaképét. Domokos. 1989. 174.

65 RL. C/188. Bányai László kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az 1. perben. 2.

66 Jávor a népbíróság előtti kihallgatásán azzal indokolta párttagságát, hogy szociális érzékenysége készítette a belépésre. Saját magát keresztényszocialista eszmeiségüként jellemezte. Igazság. 1946. április 12.

67 RL. C/188. Bányai László kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az 1. perben. 6.

68 RL. C/188. Bányai László kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az 5. perben. 1.

Monarchia összeomlása után Nagy-Románia keretében a „legreakciósabb és sovínisz-tább” erők oldalán helyezkedtek el. Ebből kifolyólag a háború alatti szász sajtót is külön kezeli a román és magyar megfelelőjétől. Míg a román és a magyar sajtótermékek csak támogatták a fasizmus „közvetett ügynökeit” (ez alatt egyrészt a Horthy-rendszert és a Nyilaskeresztes Pártot, másrészt az Antonescu-rezsimet és a Vasgárdát érti), addig az észak- és dél-erdélyi német sajtó a hitleri propaganda egyenes szócsövének számított. A fasiszta sajtó jellemzőit négy pontban foglalta össze: 1. gyűlölet a munkástömegek és a munkásszervezetek ellen. 2. gyűlölet a demokrácia és az emberi szabadságjogok ellen. 3. gyűlölet a zsidók ellen, mellyel a kizsákmányolt néprétegek és az elnyomott népek egységét igyekszik megbontani. 4. gyűlölet a Szovjetunió ellen, mely az emberiség előrehaladásának egyedüli bajnoka.⁶⁹

Az európai országokban élő „népi német” közösségeket a hitleri Németország 5. hadoszlopaként interpretálja, melyeknek feladata volt a teljes Európára kiterjedő német „Lebensraum” (élettér) megteremtése.⁷⁰ Ebből kifolyólag a hitlerizmus az „ember ember által történő kizsákmányolásának legkegyetlenebb formája” Bányai értelmezése alapján.⁷¹

Bányainak a németek kollektív felelőssége mellett ismertetett állásfoglalása kapcsán két elemet tartok fontosnak kiemelni: egyrészt nézetei nem a háborút követően – vagy a háború hatására – alakultak ki. 1938-ban Kolozsváron megjelent *A magyarság a Dunavölgyében. Ezer év tanúsága* című munkájában előrevetíti a megfogalmazottakat, a népi németeket a nemzetiszocialista Németország expanziójának eszközeként tekintve.⁷² Másrészt kiemelendő, hogy az 1945 utáni erdélyi magyar baloldali politikai elit gondolkodásában hangsúlyos elemként volt jelen a németek kollektív felelősségének elve, így ez Bányai részéről nem tekinthető egy egyedi állásfoglalásnak.⁷³

Epilógus

Bányai László neve utoljára a 6. csoportos per egyik ügyészeként tűnt fel, bár már abban sem játszott kiemelt szerepet.⁷⁴ Az 1946. május 21-i ítélethirdetést követően neve nem bukkant fel többé a bíróság munkájában, holott az ítélezés még egy hónapig, június 28-ig tartott. Ennek oka sajnos jelenleg ismeretlen. Ami bizonyosan megállapítható, hogy a Magyar Népi Szövetség is egyre kritikusabban viszonyult a kolozsvári

69 RL. C/188. Bányai László kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az 5. perben. 4.

70 Állításainak alátámasztására részletesen idézett a Mein Kampf-ból. RL. C/188. Bányai László kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az 5. perben. 2–5.

71 RL. C/188. Bányai László kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai. Vádbeszéd az 5. perben. 2.

72 Bányai 1938.

73 Így például a kommunista Igazság hasábjain megjelent a „hitlersváb” kifejezés a romániai németekkel szemben, Dánér Lajos szociáldemokrata újságíró pedig az Erdély hasábjain oldalakon keresztül indokolta a romániai és magyarországi német lakosság kitelepítésének szükségességét. Erdély. 1945. április 10.

74 Bethlen 1989. 229.

ítélkezéshez, egyrészt a magyar nemzetiségű vádlottak felülreprezentáltsága, másrészt az ezzel párhuzamosan zajló bukaresti ítélezés relatív enyhesége miatt. Az MNSZ vezetősége egy hivatalos közleményében a következőképpen értékelte a kolozsvári népbíróság munkáját: „A kolozsvári ítélőtábla, mint népbíróság nagyszámban ítél el kisembereket rendszerint olyan bűncselekményekért, melyért köztörvényi alapon csak pénzbírság lett volna kiszabható. Ezeket a testvéreinket több évi börtönbüntetéssel és vagyonelkobzással büntették. Jogügyi osztályunk az összes ilyen ítéletek anyagát feldolgozza és ennek alapján kívánja a szükséges lépéseket megtenni.”⁷⁵ Talán ez magyarázza Bányai távolmaradását. Mikor a kolozsvári népbíróság 1946. június 28-án befejezte tevékenységét, Bányai rövid kalandozása az igazságszolgáltatás területén is véget ért.

Összességében kijelenthető, hogy Bányai közvádloi tevékenysége életútjának egy „kiugró” fejezete volt, amennyiben sem korábban, sem a későbbiekben nem töltött be jogi tisztséget. Jelentősége ugyanakkor nem elvitatható, amennyiben – a politikai életben történő marginalizálódását követően – 1980-ban közvádloi tevékenységére hivatkozva a *Vatra* folyóiratban nacionalizmussal vádolták meg, arra hivatkozva, hogy szándékosan akadályozta a magyar háborús bűnösök felelősségre vonását, illetve elszabotálta a románellenes atrocitások kivizsgálását. Az újság szerkesztői példaként a nagysármási ügyre tértek ki, rámutatva, hogy Bányai szándékos aknamunkájának köszönhetően a nagysármási románok elleni kilengésekben részt vevő helyi magyar lakosok büntetlenek maradtak.⁷⁶ Bár ez utóbbi állítás technikailag megállja a helyét, amennyiben a kolozsvári népbíróság 1946. június 28-án egyetlen nagysármási vádlottat ítél el egy helyi román megveréséért,⁷⁷ Bányai válaszában rámutatott, hogy a felelősök megbüntetésének elsikkadásában felelősség nem terheli.

Bár az ügynek jogi következményei nem lettek, jól tükrözi a Ceaușescu-korszak erősödő nemzetállami reflexét, mely a pártállam kiépülésében szerepet játszó kommunista kádereket is megbízhatatlannak tekintette etnikai hovatartozásukból és kulturális kötődésükből kifolyólag. Ez azonban Bányai életútjának már egy másik fejezetét képezi.

75 ANIC. Fondul Uniunea Populară Maghiară. (M.A.D.O.Sz.) Rola 377. 87. Az MNSZ Végrehajtóbizottságának brassói ülése 1946. március 18–20-án.

76 *Vatra*, 1981. március 20. Meg kell itt említenem, hogy ebben az esetben a kritika Grigore Râpeanu volt közvádlnak, aki ekkor a bukaresti egyetem jogi karának volt dékánja, még inkább kijárt volna, ő vette át ugyanis 1946 elején Bányaitól a sármási ügy kivizsgálását, és a per letárgyalásában is ő volt jelen ügyészként.

77 Soós István földművest 5 év kényszermunkára ítélték, mert megverte Socaciu Petrut, akit a magyar csendőrök „megbízhatatlan elemként” (korábban a helyi Vasgárda prominens figurája volt, emellett pedig a bécsi döntés után Kolozsvárról menekült Nagysármásra) internáltak. RNLt KMH. Dos. 22/1946. 354. Határozat a 9. csoport perében. 1946. június 28.

Felhasznált források

Levéltári források

- Arhivele Naționale Istorice Centrale [Központi Történeti Levéltár] (ANIC)
Fond nr. 96. Vol. IV. Baumgarten László ügye.
Fondul nr. 27. Rola 377.
- Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (RL)
C/188, Bányai László hagyaték.
III. Bányai Lászlónak a kolozsvári népbírósággal kapcsolatos iratai
IV. Bányai László levelezése.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
Küm-Tük Románia, XIX-j-1-k, Románia:
46. tétel, 10. doboz.
239. tétel, 50. doboz.
- Politikai Intézet Levéltára (PIL)
923. fond, Bányai László hagyaték. f. 2. A temesvári MADOSZ házavató ünnepe október 1-jén.
- Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Hivatala (RNLt KMH)
Fondul Tribunalul Poporului [Népbíróság fond]
Dos. 5/1945.
Dos 6/1946.
Dos. 21/1946.
Dos. 12/1946.
Dos. 22/1946.

Sajtó

- Bányai László: Ki a sorainkból a háborús bűnösökkel! Népi Egység, 1945. március 7.
Erdély. 1945. április 10.
Igazság. 1945–1949.
Világosság. 1946.
Vatra. 1981. március 20.

Interjúk

- Molnár Gusztáv interjúja Balogh Edgárral. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma. Kolozsvár.
- Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. Kisebbségkutató Intézet Arhívuma. Kolozsvár.

Molnár Gusztáv interjúja Czikó Nándorral és Lőrincsel. Kisebbségkutató Intézet Archívuma. Kolozsvár.

Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel. Kisebbségkutató Intézet Archívuma. Kolozsvár.

Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal, Kisebbségkutató Intézet Archívuma. Kolozsvár.

Hivatkozott szakirodalom

Bányai László 1978: *Kitárul a világ*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest,

Bányai László 1938: *A magyarság a Dunavölgyében. Ezer év tanúsága*. Kolozsvár.

Bányai László 1980: *Válaszúton*. Kriterion. Bukarest.

Bethlen Béla 1989: Észak-Erdély kormánybiztosa voltam. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.

Diac, Cristina 2014: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*. [A kommunizmus hajnala Romániában. Fóris István, egy befejezetlen végzet.] Editura Cetatea de Scaun. Târgoviște.

Domokos Pál Péter 1989: *Rendületlenül*. Eötvös Kiadó. Budapest.

Erdélyi Lajos: *Sármás*. Arad. 1944 szeptember. *Múlt és Jövő*. 2004/4. 34–41.

Lipcsey Ildikó 1998: *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944-1953)*. Possum Lap- és Könyvkiadó. Budapest.

Giugariu, Mihai (szerk.) 1996: *Principiul bumerangului*. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu. [A bumeráng-effektus. Lucrețiu Pătrășcanu perének iratai] Editura Vremea. Bukarest.

Ioanid, Radu 2006: *Lotul Antonescu în ancheta Smerș*. Documente din Arhiva FSB. [Az Antonescu csoport a SZMERS fogságában] Polirom Kiadó. Iași.

Lönhárt Tamás 2008: *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării regimului comunist în România (1944-1948)* [A Magyar Népi Szövetség a romániai kommunista rendszer bevezetésének időszakában]. Editura Argonaut. Cluj-Napoca.

Mocanu, Radu-Marin (szerk.) 2005: *Vremuri satanice* [Sátáni idők]. Editura Ideea Europeană. Bukarest.

Nagy Mihály Zoltán 2009: *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez. 1944-1953*. Pro-Print. Csíkszereda.

Novák Zoltán 2006: *Magyarok a Román Kommunista Pártban. 1944-1948*. Pro Minoritate. Tél. 62–77.

P. Boros Fortunát 1927: *Az erdélyi ferencrendiek*. Szent Bonaventura Kiadó. Kolozsvár.

Varga E. Árpád 2002: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. 1850-2002*. IV. kötet. Pro-Print Kiadó. Csíkszereda.

Vincze Gábor 1999: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Status Kiadó. Csíkszereda.

Internetes források

Kovács Zoltán András 2008: *Láday Istvánnak, a Szálasi-kormány belügyminisztériumi államtitkárának fogságban írott feljegyzései*. *Lymbus*. 2008. 329. <http://epa.oszk.hu/01500/01500/00006/pdf/13Kovacs.pdf> (Letöltve: 2018. 06. 15.)

„Legea 1945/312 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război.” [Az 1945/312-es törvény a háborús bűnökért és az ország tönkretételéért felelős személyek követésére és elítélésére] <http://www.lex.ro/Legea-312-1945-87.aspx> (Letöltve: 2018. 06. 11.)

Szakály Sándor: Akiket a Magyar Királyi Csendőrség 1919 és 1945 közötti felső vezetői közül elítéltek. *Rubicon*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldal/akiket_magyar_kiralyi_csendorseg_1919_es_1945_kozotti_felso_vezetoi_kozul_1945_utan_eliteltek/ (Letöltve: 2018. 05. 16.)